

Ramon Xuriguera i la traducció

Montserrat Bacardí

Universitat Autònoma de Barcelona

Ramon Xuriguera s'interrogà recurrentment sobre la funció social de l'escriptor, partint del supòsit que havia d'exercir-ne alguna, en un món inconstant i mudadís. Visqué la part més convulsa del segle xx, en indrets distints: Lleida, Melilla, Barcelona, París i alguns llogarets occitans. Mai no deixà de preguntar-se què podia aportar personalment per construir un país més just i més culte. Perquè treballà en un doble flanc: el de la política i el de les lletres. En la mesura que va poder, va agermanar-los. L'actuació cívica i la intel·lectual no poden dissociar-se fàcilment en la seva trajectòria. Per això, tant va escriure novel·les com biografies d'homes de partit, tant va dirigir revistes locals com va traduir Flaubert. «Tot escrit és un missatge», sostenia en un dels darrers articles.¹ També, les reescriptures, les traduccions a la llengua pròpia de determinades obres forasteres en unes circumstàncies concretes.

Els primers contactes tangibles amb la llengua i la cultura franceses, un cop superats els estudis secundaris i el magisteri, es produïren el 1928, quan Xuriguera s'instal·là a París, gràcies a una beca. Impartí classes d'espanyol a la Sorbona durant dos cursos, fins al juny del 1930, féu proselitisme de la cultura catalana i, alhora, donà a conèixer novetats del país veí, sobretot per mitjà de la premsa. Així, a la revista *Lleida*, de la qual havia estat director, hi envià les primeres col·laboracions que informaven d'èxits

---

1. Ramon XURIGUERA, «La responsabilitat de l'escriptor», *Xaloc*, núm. 4 (novembre-desembre de 1964), p. 58. Totes les citacions d'articles i de correspondència inèdita de Ramon Xuriguera provenen dels dos volums d'annexos de la tesi doctoral de Josep CAMPS I ARBÓS, *Ramon Xuriguera (1901-1966). Ideologia, activitat cultural i literatura* (Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, 2004). La primera part, reelaborada, ha estat publicada amb el títol *Ramon Xuriguera (1901-1966). Biografia, activitat cultural i literatura* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007).

recents, com la famosa novel·la *A l'ouest rien de nouveau*, d'Erich Maria Remarque,² la qual cosa palesava, segons Josep Camps i Arbós, «un cert canvi en els comentaris de Xuriguera», per tal com representava «l'abandonament dels autors locals».³ La bretxa ja era oberta. Tal vegada a la impensada, esdevenia un incipient ambaixador de les dues cultures.

A *La Publicitat*, com a corresponsal del periòdic, hi escriví sobre Panait Istrati⁴ o Pierre Dominique⁵ i, al *Diari Mercantil*, sobre Proust. Hi redactà unes «Remarques sobre Proust»⁶ en què, al final, aventurava alguns paral·lelismes amb l'obra de Cocteau: «Diríem que Proust dóna la mesura dels ingredients amb els quals Cocteau, en fa més tard, la química dels seus misteris meravellosos». Aleshores segurament ja havia començat a traduir-ne *Els infants terribles*, versió publicada anys després, pel març de 1934. La novel·la havia aparegut el 1929, amb la polèmica i l'èxit que acompanyà la trajectòria de l'escriptor, dibuixant i director cinematogràfic. No cal dir que era la primera traducció catalana d'un autor que, amb 41 anys, ja era «una llegenda d'inconformismes, de passions, de lassituds, de rampells, de vicis, de lirismes i de perversitats».⁷ Xuriguera va esbossar-ne la trajectòria en el pròleg, a fi de justificar el trasllat de la «seva obra mestra» i amb el convenciment que «cap lector no se sentirà defraudat d'haver

fet la seva coneixença».⁸ El suposat agosarament d'introduir-la entre el públic català quedava prou explícit. Gaudia de la confiança, de tota manera, de les Edicions Proa, que el 1930 ja li havien publicat el reportatge polític *Els exiliats acusen* i el 1932 la novel·la *Volves grises* (i, més endavant, bona part de la seva producció, original i traduïda). Amb el director literari, Joan Puig i Ferrer, compartien una amistat política i ideològica, com també una indiscutible sintonia literària a favor de la «modernitat» i força crítica amb l'herència noucentista.

Ramon Xuriguera igualment afermà una bona companyonia amb un altre editor, Josep Janés i Olivé, de tarannà i interessos distints, per mitjà de la penya del Cafè Euzkadi. En els Quaderns Literaris, el 1935, Xuriguera hi publicà la segona traducció: *Masako*, de l'escriptora francesa d'origen japonès Kikou Iamata. Tot just feia deu anys que la narració havia aparegut i ja havia estat traduïda a l'anglès, al noruec i a l'alemany (al castellà no sortí a llum fins al 1941). Aleshores Iamata tenia 38 anys. Xuriguera donava proves d'haver-la coneguda començant el pròleg amb una descripció de poderosos efectes narratius:

«Kikou Iamata viu a París, en un carrer del districte XVè. La seva habitació de treball és plena d'atmosfera japonesa. Capses de laca, bibelots, un paravent brodat, coixins, plantes grasses, ventalls, kimonos, vasos i una voluminosa perruca de seda que ella portava allà baix. Contrastant amb aquests objectes s'hi veu una màquina d'escriure, llibres, diaris i algunes cadires europees. Al costat, s'obre el saló-estudi que ocupa el seu marit, el pintor suís Conrad Meili.»⁹

Tot seguit, presentava sumàriament l'autora i l'obra. En destacava un parell d'aspectes: d'una banda, «un sentiment profundament nacionalista», que la duia a la certesa de la «decadència

2. Ramon XURIGUERA, «Llibres de postguerra», *Lleida*, 100 (25 de juliol de 1929), p. 2-3.

3. Josep CAMPS I ARBÓS, *Ramon Xuriguera (1901-1966). Ideologia, activitat cultural i literatura, op. cit.*, p. 85.

4. Ramon XURIGUERA, «L'affaire Panait Istrati», *La Publicitat* (26 d'octubre de 1929).

5. Ramon XURIGUERA, «Pierre Dominique», *La Publicitat* (10 de juliol de 1930).

6. Ramon XURIGUERA, «Remarques sobre Proust», *Diari Mercantil* (20 de gener de 1933).

7. Jean COCTEAU, *Els infants terribles*, traducció de Ramon Xuriguera (Barcelona, Proa, 1934), p. 5.

8. *Ibidem*, p. 17.

9. Kikou IAMATA, *Masako*, traducció de Ramon Xuriguera (Barcelona, Quaderns Literaris, 1935), p. 7.

de la civilització occidental»; d'una altra, el fet que la novel·la planteja «la lluita entre els vells prejudicis i l'esperit independitzat de la noia japonesa actual». ¹⁰ Comptat i debatut, es tractava d'una nova aposta pels valors nous que, ben empeltats en la tradició, conduïen a una renovació estètica i ideològica.

Xuriguera també hi treballava des de la crítica, per aquesta renovació. Al setmanari *L'Horitzó* va comentar algunes obres de narrativa acabades d'incorporar al català, sense menystenir el paper de l'interpret, fent una valoració —no del tot succinta— de la seva feina. Així, a propòsit de *David Golder*, d'Irene Nemirovsky, sostenia que «Melcior Font ha fet una bona traducció. La llengua li és fidel sempre en els innombrables esculls que presenta el text francès. I sovint, la vivor del diàleg i de certes escenes, té tan regust com a l'original»; ¹¹ de la versió de *Primavera mortal* de Lajos Zilahy, a més de remarcar-ne que «Oliver Brachfeld (en col·laboració amb Antoni Jaume) ha fet una traducció fidel i acurada» i que «la llengua és matisada i llisquívola, sense dureses ni contorsions, més precisa en els passatges sobris que en els afectats d'imatgeria», en subratllava el valor d'haver catalanitzat una mostra de la literatura hongaresa, «poc freqüent entre nosaltres»; ¹² per contra, en *La dona dels meus somnis*, de Massimo Bontempelli, únicament observava al final que «Daniel M. Brusés ha fet una traducció amb bona voluntat». ¹³

Com tants intel·lectuals d'aquelles dècades, conscients del redreçament històric i literari que me-

naven, Xuriguera atorgava a la traducció una missió social gens negligible, per a la qual no calien, tanmateix, gaires declaracions solemnes o especulacions teòriques. Bastava fer avinents —necessaris— els resultats, erigir els fonaments d'una tradició. Així ho posa en relleu l'article «Influència de la literatura russa a Catalunya», ¹⁴ en el qual, després de constatar l'escàs pes que hi havia tingut (fora dels casos de Joan Puig i Ferrer i Sebastià Juan Arbó), se centrava en les traduccions. De primer arribaren les castellanes, caracteritzades per «les adulteracions quantioses» i «les mutilacions arbitràries i mancades de tot respecte», en suma per «la deficiència literària». La publicació de *Crim i càstig*, el 1929, a càrrec d'Andreu Nin, «la primera traducció completa i directa» al català, significà «un esdeveniment». A partir d'aleshores, «cada nova producció anostrada ha rebut el fervor abrandat de tota mena de lectors», de manera que calia concloure que «l'esperit rus ha trobat entre nosaltres un interès sense parió». Qui encara no hi havia penetrat, s'hi havia de sentir empès. A efectes pràctics, Xuriguera acabava l'article amb una relació d'obres russes que es podien llegir a Proa, als Quaderns Literaris, a la Biblioteca Univers i a d'altres editorials. A aquest esperit de servei i de divulgació devia obeir la traducció que ell mateix havia donat a conèixer tan sols algunes setmanes abans a *Mirador* d'un conte de l'escriptor soviètic Ilya Ehrenbourg, «Minaires d'Astúries», ¹⁵ de caràcter doctrinari, de ben segur a partir d'una versió francesa.

La consideració que Xuriguera atorgava a la traducció tant es revela en textos de caire més o menys publicitari com en assaigs literaris. En *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença*, del 1936, classificava l'obra de Magí Morera i Galícia en tres nivells: «l'època

10. Ibídem, p. 9.

11. Ramon XURIGUERA, «*David Golder*, d'Irene Nemirovsky. Traducció de Melcior Font», *L'Horitzó*, núm. 5 (21 d'agost de 1935), p. 3.

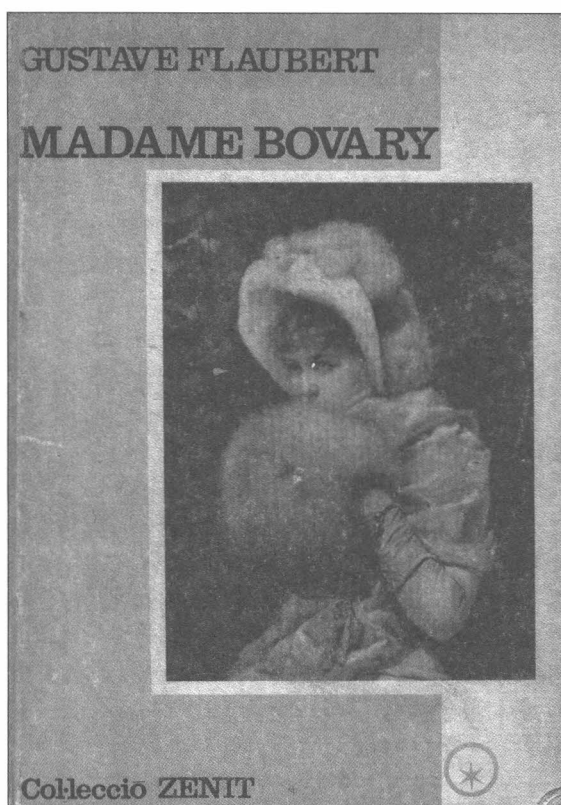
12. Ramon XURIGUERA, «*Primavera mortal*, de Lajos Zilahy. Traducció de F. Oliver Brachfeld», *L'Horitzó*, núm. 10 (5 d'octubre de 1935), p. 3.

13. Ramon XURIGUERA, «*La dona dels meus somnis*, de Massimo Bontempelli. Traducció de Daniel M. Brusés», *L'Horitzó*, núm. 6 (7 de setembre de 1935), p. 3.

14. Ramon XURIGUERA, «Influència de la literatura russa a Catalunya», *Mirador*, núm. 395 (19 de novembre de 1936), p. 5.

15. Ramon XURIGUERA, «Minaires d'Astúries. Traducció d'un conte d'Ilya Ehrenbourg», *Mirador*, núm. 390 (9 d'octubre de 1936), p. 5.

castellana», «la producció lírica catalana» i «les traduccions de Shakespeare», i els desenvolupava tots tres semblantment. Rere un to descriptiu, no s'estava d'emfasitzar la vàlua de la tasca del torsimany: «Quan enllesteix el Venus i Adonis s'adona que cap dificultat no podrà deturar-lo en l'obra que s'ha emprès. Aquest important poema no està traduït sencer, guardant la mètrica original, en cap altra llengua que la catalana».¹⁶

Coberta de la primera edició de la traducció catalana de *Madame Bovary* (1965) de Gustave Flaubert.

La fi de la Guerra Civil va dur Ramon Xuriguera a l'exili: a Mouleydier i a Bergerac, a Occitània, fins al 1954, i des d'aleshores fins a la seva mort, el 1966, a París. L'esfondrament personal i col·lectiu no el van fer desistir en la lluita per uns ideals. Sorteiant adversitats de diversos ordres,

16. Ramon XURIGUERA, *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença* (Barcelona, Biblioteca Catalana d'Autors Independents, 1936), p. 106.

va perseverar en l'activisme polític i cultural, en l'escriptura i en la traducció.

El 1942 es decidí a traslladar *El gran Meaulnes*, l'única novel·la d'Alain-Fournier, publicada el 1913. En el pròleg a *Els infants terribles* ja ens havia ofert algunes orientacions sobre el seu interès per l'obra: «En la literatura francesa hi ha dos llibres d'infants de la més alta qualitat dins les lletres contemporànies. L'un és *Le grand Meaulnes*; l'altre és *Les enfants terribles*».¹⁷ Les possibles sortides editorials, però, pràcticament s'havien estroncat, i la traducció encara avui roman inèdita.¹⁸

Una circumstància que, tanmateix, no devia pesar-li gaire, atès que l'any següent, el 1943, inicià la versió d'un clàssic incontestable, *Madame Bovary*, de Gustave Flaubert, novel·la que no havia estat mai traslladada al català.¹⁹ En la pau forçosa del confinament a Mouleydier, aquestes traduccions probablement exercien un efecte balsàmic en el seu esperit. El seu germà li feia notar el «privilegi» de la situació, en una carta del 27 de gener de 1944: «Tant per la traducció, com per a fer el teu assaig, es necessita temps i calma, que potser t'hauria estat difícil de trobar a casa nostra». L'assaig a què feia referència esdevingué el pròleg, per a la redacció del qual Xuriguera confessava al seu germà, el 25 de gener de 1944, que «m'he documentat molt», per tal de poder-hi aportar «alguna cosa que no fos matxucada, repetida o sense suc». En constituïa l'eix vertebrador la descripció dels «fenòmens que trsbalsen les normes usuals i dibui-

17. Jean COCTEAU, *Els infants terribles*, op. cit., p. 12.

18. Es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya, com tot el llegat de Ramon Xuriguera.

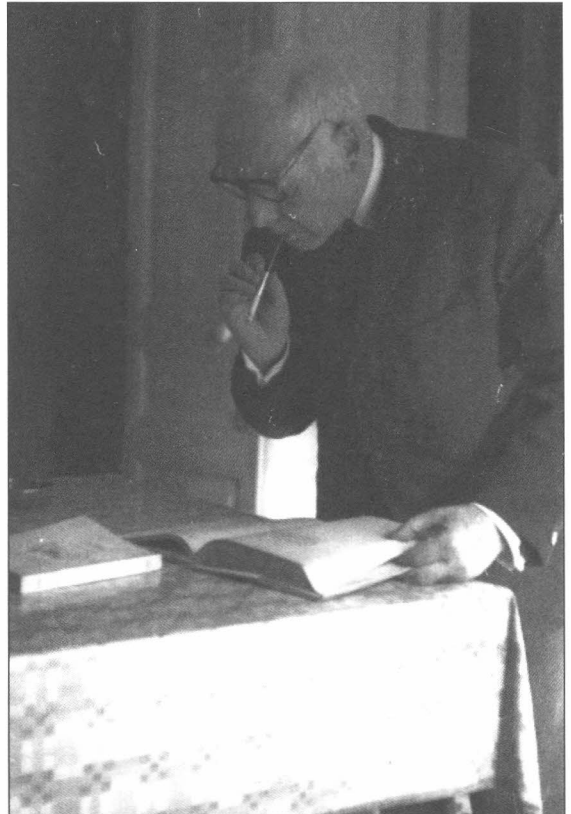
19. De Flaubert, fora d'algunes narracions esparses publicades a la premsa, n'havia aparegut «Una bonifàcia» en el volum de *Traduccions selectes de Gustau Flaubert*, Pere Lotti, Víctor Hugo, *Eça de Queiros* de Narcís Oller (Barcelona, Editorial Catalana, 1921, p. 7-55) i els *Tres contes*, traduïts per Ramon Esquerra (Barcelona, Quaderns Literaris, 1936).

xen amples perspectives per a l'esdevenidor»,²⁰ és a dir, el conjunt d'elements trencadors de la novel·la en el context en què va aparèixer.

La traducció no va sortir publicada fins al cap de vint anys. En el moment d'enllestir-la, li escrivia al seu germà, el 3 de febrer de 1944: «No tinc cap pressa a trobar editor». No obstant això, una dècada després, el 20 de maig de 1957, ja no era del mateix parer: «Si jo hagués pogut fer-ho, n'hauria publicat també algun dels meus. No s'hi guanya res de tenir els llibres al calaix». N'hi tenia força, i mirava de buscar-hi sortides. Per això, va autotraduir-se al francès moltes obres pròpies que restaven inèdites, tant la narrativa (*Tres nits*) com els assaigs literaris (*El teatre espanyol* i *Els Jocs Florals de la Llengua Catalana*) i els assaigs sobre art (*L'escola de pintura catalana, Tres pintores españoles: Picasso, Miró, Dalí* i *El conceptisme en la pintura espanyola*), i, l'aplec de treballs de crítica literària *Variacions*, va traslladar-lo al castellà.

L'exili s'allargava més del que era previsible. Ramon Xuriguera va aprofitar-lo també, sobretot mentre va viure en terres occitanes, per a amarar-se de lectures de tota mena, des dels clàssics fins a les novetats més cridaneres. El 29 de juliol de 1946, per exemple, informava al seu germà: «Les peces de teatre que han tingut més èxit darrerament són *Antigone* d'Anouilh; *La sauvage*, del mateix autor; *Etienne*, de J. Deval; *Le dîner de famille*, de J. Bernard Luc; i *Les parents terribles*, de Cocteau. Anouilh és, al meu entendre, l'autor més interessant de les noves promocions». O bé escrivia a Rafael Tasis, el 6 d'octubre de 1949: «En aquests moments estic fent una revisió de Dostoievski. És un univers monstruós i seduïdor a la vegada. Llàstima de no tenir a mà revistes o diaris per a anar transcrivint algunes de les impressions recollides. Durant tots aquests anys malastrucs he fet no poques revisions d'aquests autors de base i us asseguro que és una feina profitosa.»

20. Gustave FLAUBERT, *Madame Bovary* (Barcelona, Aymà, 1965), p. 5.

Una de les darreres visites de Ramon Xuriguera a Barcelona el 1962.

Aquest cúmul de revisions i de lectures noves només va poder aflorar, deixant de banda les col·laboracions esparses, en l'assaig *La idea de l'home en la novel·la francesa*, un encàrrec de l'editor, Rafael Dalmau, publicat el 1961,²¹ l'únic que va veure imprès mentre va ser a l'exili. Rere un títol potser no prou precís ni afortunat, Xuriguera va desenvolupar una veritable història de la novel·la francesa, des de *Tristany i Isolda* fins a Alain Robbe-Grillet, en un to que oscil·la entre l'especulació i la voluntat didàctica, i amb informacions més interpretatives que no pas descriptives, fet que palesa el grau de coneixements que posseïa de la literatura que, si us plau per força, des de feia més de vint anys havia esdevingut també «pròpia». Partia d'unes certes prevencions sobre la rebuda que podia

21. Ramon XURIGUERA, *La idea de l'home en la novel·la francesa* (Barcelona, Rafael Dalmau, 1961).

tenir («No sé si el seu contingut agradarà gaire car es tracta d'un problema que no és actual i de més a més foraster», li escrivia al seu germà el 17 de novembre de 1961), i encara ara segurament no és prou conegut ni valorat.

En el penúltim capítol, hi tractava extensament la novel·la existencialista i hi citava amb profusió alguns dels seus representants, sobretot Camus, Sartre i Beauvoir, de manera que ja n'esbossava les primeres traduccions, encara que de textos breus. Pocs anys després traslladà una obra de Sartre, *La nàusea*, i una de Simone de Beauvoir, *Una mort molt dolça*, totes dues per a Proa, el 1966. L'editorial ja feia temps que tenia interès a catalanitzar Sartre,²² com revela una carta de Joan Baptista Cendrós a Josep Queralt, el nou gestor i l'antic propietari, del 25 de novembre de 1965: «podem incorporar Sartre a la Proa, perquè després de moltes gestions hem pogut aconseguir el permís per editar *La Nausée* (...). Per contra, l'altra novel·la de Sartre, titulada *Le mur* ens ha estat refusada». Pocs mesos abans Proa havia aconseguit publicar *Els mots* (1965), en una versió a càrrec de Josep M. Corredor, qui exposava en un article posterior les vicissituds d'aquelles primeres traduccions: «L'autor de *Les mains sales* tenia prohibit que a la Península Ibèrica sortissin traduccions de les seves obres mentre subsistissin les dictadures portuguesa i espanyola. Amb tot, a causa de les prohibicions de què era víctima la llengua catalana, a l'últim consentí que es publicuessin diverses traduccions a Barcelona».²³ De resultes de la contro-

versia, *La nàusea* catalana va fer una certa forrolla: «per Sant Jordi de 1966 (...), segons les estadístiques d'algunes llibreries, és dels llibres més llegits».²⁴

Ramon Xuriguera el 1958 a Bergerac llegint *Le Monde*.

Xuriguera encetava el pròleg amb la consciència d'innovar: «La incorporació de J. P. Sartre és un fet cabdal per a les lletres catalanes».²⁵ N'acostava una de les ficcions clàssiques, del 1938, i no dubtava a qualificar-la d'«obra cabdal en la producció de l'escriptor», d'un «escriptor excepcional».²⁶ Després de resseguir-ne la

22. Cal tenir present que «davant la repressió i en la precarietat cultural, l'existencialisme actuarà de revulsiu» o, altrament dit, «anirà configurant la ideologia de l'antifranquisme i el catalanisme». Francesc Xavier VALL I SOLAZ, *La literatura catalana de postguerra i l'existencialisme (1945-1968)* (Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, 1990), p. 56 i 57.

23. Josep M. CORREDOR, «Comiat a Jean-Paul Sartre», *Avui* (27 d'abril de 1980), p. 3. Vegeu també la carta al director «La traducció d'*Els mots* de Sartre» de Josep M. Corredor i la rèplica d'Aymà, sobre la «correcció» de la traducció, a *Serra d'Or*, núm. 3 (març de 1966), p. 8-10.

24. Francesc Xavier VALL I SOLAZ, *La literatura catalana de postguerra i l'existencialisme (1945-1968)*, op. cit., p. 113.

25. Jean-Paul SARTRE, *La nàusea*, traducció de Ramon Xuriguera (Barcelona, Proa, 1966), p. 5.

26. *Ibidem*, p. 10.

trajectòria i d'apuntar-ne alguns trets distintius, implícitament l'intèrpret es feia seva la idea de la funció sartriana de l'escriptor: «acordar a l'actualitat una atenció preferent».²⁷ Sempre havia maldat per seguir la consigna, amb els mitjans disponibles en cada moment. També en el darrer trasllat emprès, *Una mort molt dolça*, aleshores l'última producció d'aquella escriptora que ja havia publicat una quinzena de títols i que Xuriguera tenia per «una moralista».²⁸ Tal vegada pel que hi havia d'experiència personal al darrere, amb el relat de l'agonia de la mare, en aquella obra l'escriptora s'havia imposat: «*Una mort molt dolça* és el llibre més ric d'emoció i d'humanitat de Simone de Beauvoir.

És un dels més continguts pel despullament de l'expressió».²⁹

Era la primera traducció catalana d'una de les pensadores més influents del segle xx.³⁰ Xuriguera també havia introduït Cocteau, Lamata i, pràcticament, Flaubert i Sartre (i Alain-Fournier, si *El gran Meaulnes* hagués sortit a llum).³¹ Un percentatge notable per a un intèrpret ocasional, que va combinar aquesta comesa amb la narrativa, l'assaig, el periodisme i l'activisme cultural i polític. Al capdavant, d'una manera o d'una altra, es tractava de fer país, de conduir-lo pels camins de la modernitat, de la civilitat clàssica permanentment renovada i embellida.

---

27. *Ibidem*, p. 9.

28. Simone DE BEAUVOIR, *Una mort molt dolça*, traducció de Ramon Xuriguera (Barcelona, Proa, 1966), p. 7.

---

29. *Ibidem*, p. 11.

30. Josep M. Baixeras qüestionava, tres anys després, l'oportunitat de començar a traduir Beauvoir amb *Una mort molt dolça*: «El valor intrínsec de l'obra sembla molt més reduït. Aleshores, si recordem que és el primer escrit de la novel·lista del qual apareix una traducció catalana, fàcilment es presentarà el dubte sobre l'escaïença d'haver encetat així un conjunt tan important a l'hora del seu anostament. En resultarà l'exegesi beauvoriana beneficiada, cert; força menys, el lector mitjà». *Serra d'Or*, núm. 114 (març de 1969), p. 47.

31. N'existeix una traducció posterior, de M. Aurèlia Capmany, publicada per Edicions 62 el 1966.